

Szabó Tibor Zsombor:
Közös utakon: (Jog)tudomány és hit – kutatói szemmel

Miként függenek össze első ránézésre összefüggés nélkülinek gondolt tudományterületek? Hogyan válhat a hit a tudományos dialógus alapjává, átszőve a gondolataink és érveink rendszerét? Hol van helye mindebben a jognak és mi a szerepe a jövőre nézve? Nézőpontok és vélemények kutatói szemmel: Deli Gergellyel beszélgettem.

Kigyűjtöttem néhány szakmai adatot és önéletrajzi „állomáshelyet” a pályafutásodról elérhető információhalmazból. Elsősorban azon elemekre koncentráltam, amelyek engem is érdekelnek. Anélkül, hogy most végigmennék ezeken a kronologikus sorrendiséget tekintve összekevert fogalmakon, arra lennék kíváncsi – első kérdésként – hogy mivel foglalkozol ezek közül a legszívesebben?

Jog-Állam-Politika – Einführung in die Methodologie der Rechtsvergleichung – egyetemi docens – Arbor fuit Benedictus – American Law and Economics Association – Mathias Corvinus Collegium – Érték és valóság – Alkotmánybíróság – A jó erkölcsökről – Súlyom László által adományozott ösztöndíj 2014 – római jogi előadások és szemináriumok a Győri Széchenyi István Egyetemen – a Bencés Diákszövetség főtitkára

Kérdésed roppant jogos, mert egyrészt sajnálatos módon a címhalmaz meg státuszhalmozás Magyarországon nagyon elterjedt, másrésztől nagyon veszélyes, harmadrészt pedig jómagam nagyon ellenzem ezt, és ennek ellenére – azért most jól saját magam ellen tudtam fordítani ezt a tört – nálam is olybá tűnik, mintha erről lenne szó. Valójában egész jó rendet lehet tenni ezek között a dolgok között és tulajdonképpen három nagy csoportba beosztható mindez. Az első csoport lenne a munka, vagy szebb

szóval a hivatás. A második csoport lehetne a kutatás. A hivatás fogalma a munkába és a kutatásba egyaránt belevág. A harmadik nagy csoport a társadalmi tevékenység, ami már nagyon közel áll Deli Gergőhöz, a személyhez. Az összes többi felülepítmények, de ahogy haladunk előre a munka-kutatás-társadalmi tevékenység hármasságán, egyre közelebb jutunk hozzám, mint személyhez, tehát van ebben a felsorolásban egy ilyen típusú mozgás is. A munka alá tartozik az Alkotmánybíróság és az egyetemi pozíció, tehát tulajdonképpen két állásom van. Ez már egy jóval leegyszerűsítettebb kép, de még így is nagyon nehéz mindkét helyen helytállni. A volt és a jelenlegi munkaadóimnak köszönhetem, hogy ezt a kettősséget eltűrik mindkét részről. Így lehet az egyik munkahelyem jelenleg az Alkotmánybíróság, a másik pedig a győri Széchenyi István Egyetem. Sokat dolgoztam és sok kompromisszumot kötöttem mindkét helyen azért, hogy ezt a kiváltságot megkaphassam, köszönöm érte a bizalmat. Így már egyből egy tisztább képünk van. A következő nagy kategória a kutatás, és ide tartoznak a jó erkölcsök, a jog közgazdaságtani elemzése, az érték és valóság általad említett hívószavai. Ebben a vonatkozásban is egy nagyon érdekes leegyszerűsítéssel élek már évek óta, mert különben nem tudnék létezni. Minden év elején meghatározok két kutatási témát és egész évben azokon dolgozom. Így már év elején világosan tudom, mivel fogok foglalkozni. Az egyik téma mindig római jogi, és azon belül is egyetlenegy rövid szöveghely a tárgya. Soha nem nyúlok átfogó témákhoz, mert tudom, hogy annak tisztességes kikutatására nem lenne időm. Egyetlenegy, általában öt-tíz soros, a Digestából vett fragmentummal foglalkozom egy egész éven keresztül. Úgy tapasztaltam, hogy ezen idő alatt erről a néhány sorról lehet olyan mélységű kutatásokat végezni, amelyek elég magas színvonalúak ahhoz, hogy azokat fel tudjam vállalni, azaz, hogy valamely nemzetközi fórumon megjelenhessek velük. A másik téma pedig általában jogbölcseleti jellegű, ahol nagy ívű háttérmagyarázatokkal foglalkozom. A kettő nagyon jól kiegyenlíti egymást: míg az egyik nagyon aprólékos munka egy kis szöveggel, és egy nagyon fókuszált, mikroszkopikus jellegű megközelítést jelent, addig a másik olyan, minthogyha egy óriási teleobjektívvel néznék bele a világba, ott a kis részletek elhomályosodnak és a nagy narratívák jönnek elő, például hogy jog és erkölcs hogyan mozdul el egymáshoz képest napjaink joggyakorlatában.

Mik ezek a választott témáid ebben az évben?

Idén a kis téma egy, a megbízás nélküli ügyvitelre vonatkozó fragmentum a Digestából. Ez önmagában is nagyon érdekes, mert kapcsolódik az idén választott nagy ívű jogbölcseleti problémafelvetésekhez is. E tekintetben idén azzal foglalkozom, hogy miképp alakulnak a szabad akarat és a determináció kérdései a jogtudományban, de főleg a magánjogban hogyan jelennek meg ezek a problémák. Azért roppant érdekes a megbízás nélküli ügyvitel e szempontból, mert ez a jogintézmény a jog és a társadalmon kívüli együttlétezés, tehát a jogon kívüli világ határán helyezkedik el. Mindmáig meglehetősen vitatott az, hogy jogilag milyen keretek között lehet egy olyan igényt kikényszeríteni, ami a megbízás nélküli ügyvitelből származik. Azaz, milyen mértékben kell tekintetbe vennünk annak a szabad akaratát, akinek érdekében, de kérése nélkül beleavatkoztak az ügyeibe, illetve mennyire elégedhetünk meg azzal, hogy objektív tényezők determinálják azt, hogy melyik kéréstlen beavatkozás volt számára hasznos vagy eredményes.

Vannak más olyan témák is, amelyek kapcsolódnak egymáshoz, vannak átnyúlások az egyik témából a másikba? Úgy értem, hogy ha megvizsgálasz egy római jogi szöveget és arról „beugrik” valami a jogbölcseleti témához?

Abszolút. Akkor lehet egyszerre több dolgot hatékonyan csinálni, ha mindent mindennel összefogok, azaz lényegében egy fő dologgal foglalkozom csupán, amelynek attól ezer arca lehet. Sok időt vesz igénybe átállítani az agyat egy témáról egy másik attól különböző témára, és ezt nem is tudnám talán hatékonyan megcsinálni. De azt, hogy ugyanazt a pontot két oldalról, a mikroszkopikus és a teleobjektív nézőpontból is szemléljem, ez megvalósítható. Ezt véghez tudom vinni időhatékonyan, meg talán eredményorientáltan is. Szóval ez mindig így működik, mindig megpróbálom a nagy ívű narrációkat kis példákkal alátámasztani. Ez azért is jó, mert nem szeretek csak úgy filozofálgatni bele a levegőbe, egy nagyon absztrakt szinten, hanem mindig igyekszem konkrét példán keresztül bemutatni, hogy ezt miért gondolom így. Ez a munkamódszer sokkal plasztikusabb eredménnyel kecsegtet és sokkal érthetőbb is szerintem.

Kicsit visszakanyarodnék a metódusra, hogy hogyan fogsz neki egy munkának. Tehát év elején elkezded, és aztán hogyan kell elképzelni a további munkafolyamatot? Külföldi könyvtári kutatásokat is megvalósítasz, esetleg célirányosan ösztöndíjakat pályázol meg, amelyekkel kimehetsz külföldre kutatni? Mikorra érik be az éves munka? Be tudod-e fejezni általában év végére, amit év elején elkezdél? Ha nem, továbbviszed-e a következő évre, vagy a kutatás adott állásánál lezárod, hogy a következő évben már egy új kutatásnak foghass hozzá?

Kialakult az évek során, hogy ha megvan a téma, mondjuk egy kisebb római jogi téma, ahhoz mindenképpen kell egy személyes érzelmi vonzódás, hogy alapvetően tessenek nekem a kiválasztott szöveg. E nélkül nehéz feláldozni az embernek az energiáit. Fantasztikus dolog, hogy tulajdonképpen szabadon választhatom ki, hogy mivel szeretnék foglalkozni. Ez mindennek az alapja, innen kezdődik az egész.

A szabad akaratnak a megnyilvánulása...

Igen, meg lehet találni ebben a szabad akaratot is, vagy éppen determinálni a választásomat, abból, ami körbevesz engem. Jelenleg erről az egészről azt gondolom, hogy csupán szűk látókörömből fakad ez a szabadság, hogy az ember csak egy nagyon kis részét tudja a világnak befogni, átlátni, befogadni. És aztán milyen messze van a befogadás az elfogadástól! Nyilván ez a „törpeség” az, ami lehetővé teszi, hogy szabadnak higgyük magunkat. Rengeteg dolgot nem látunk, ami bennünk munkál, még akkor is, ha tudományos kutatásról van szó. Általában januárban leadok itt a munkahelyemen egy szabadságolási tervet, hisz már akkor tudom, hogy melyik héten hova megyek. Idén januárban például már tudtam, hogy idén ősszel pontosan mikor megyek Nápolyba. Az időbeosztás mellett össze kell gyűjteni, hogy az adott szűk témában milyen szakirodalom van. Ezt ma már otthonról, egy sima internet-hozzáféréssel is elég jól fel lehet térképezni, hiszen a legnagyobb szakkönyvtárak katalógusai is hozzáférhetőek már az interneten, de egy sima google-keresés is rengeteg találatot hoz. Ebből összeáll mondjuk egy húsz oldalnyi bibliográfia, csak a címekkel. Ezután

valamikor az év elején el szoktam menni – idén épp januárban voltam – egy külföldi könyvtárba, ahol ezek a szakirodalmi tételek jó eséllyel megvannak. Majd jön az olvasás, és így számos tételt ki lehet szűrni, mert hamar láthatóvá válik, hogyha valami nem releváns. Így ebből a húsz oldalnyi irodalomból a végén az ember nem fogja elolvasni mind a tízezer oldalt, hanem mondjuk csak négyezret. Az olvasást megelőzően nagyon fontos, hogy az adott forrasszövegről ki kell alakítani a saját véleményedet. Ez a kulcsfontosságú első lépés. Ez roppantul fontos, mert különben elveszel a szakirodalomban és a különféle egymással ellentétes álláspontok félrevezetnek, és nem lesz eredeti gondolatod sem. Először a saját véleményedet kell kialakítani a primér forrás alapján. A tízsoros szöveget akár ötszázszor is elolvasom, lefordítom, és csak arra koncentrálok, hogy a szöveg írója mit akart kifejezni. Miután kialakítottam erről az álláspontomat, elolvasok mindent a szakirodalomból, ami erre a szövegre vonatkozik, és amit olvasok, ütköztetem azzal, amit én gondolok róla. Lehet, hogy mások véleménye meggyőző és akkor módosítom a saját álláspontom.

Sokszor volt már ilyen?

Persze, ez inkább a jellemző, nagyon sokszor kell „újrágombolni” a dolgokat. De sokszor úgy módosítok, vagy gondolom újra az álláspontomat, hogy a „támadást” kivédje. Úgy működik ez, mint a paradigmaváltások. Kérdés, hogy fenn tudom-e tartani a paradigmámat? Persze a saját véleményhez sem lehet csökönyösen ragaszkodni. Úgy vélem, egy kutató egyik legfőbb erénye az, hogy képes elengedni azt, amit írt. Ez egy nagyon fontos dolog. Képesnek kell lenned rá, hogy azt mondd, hogy amit kimondtál, az rossz. Így megy ez. Van egy elképzelésem, és a szakirodalmat már nem azért olvasom, hogy az elképzelésemet kialakítsam, hanem pusztán a primer források alapján állítok valamit, és azzal ütköztetem azt, amit mások mondanak. Ez egy jó módszer a véleményem szerint, amelyből sok friss dolog származhat, és talán emiatt kapok figyelmet külföldi konferenciákon is. Nem arról beszélek, amit ők is elolvashatnak a szakirodalomban, hanem új nézőpontból világítom meg a régi problémákat, ami annak köszönhető, hogy először csakis a forrasszövegekkel foglalkozom, és kezdetben nem érdekel az, amit előttem írtak róla, mert az már egy interpretáció. Ez már csak azután érdekes, miután saját interpretációm kialakítottam.

Kicsit térjünk vissza oda, hogy ütköztetted a véleményedet. Van-e olyan élményed ezzel kapcsolatban, amit katarzisként szoktunk nevezni?

Igen. Amikor a heuréka-élmény megérkezik, az hatalmas, letaglózó élmény. Például tavaly napokig-hetekig gondolkoztam egy problémán, és határozottan éreztem, hogy van ott valami érdekes, de egyszerűen nem bírtam rájönni. Ilyenkor föl-alá sétálok morfondírozva az irodámban, és akkor vagy történik valami vagy nem. Amikor átvágom a csomót, az valami fantasztikus érzés. Azért szeretem ezt a nagyon koncentrált, egyetlenegy forráshelyre rögzített fókuszot, mert ott képes ez megtörténni. A római jogtudomány ma már annyira végletekig kidolgozott, mint általában minden tudomány, hogy meglehetősen nehéz erre a heuréka-élményre rátalálni. Ha azonban nagyon apróra szűkítesz, akkor még mindig tudsz áttörést elérni. Sokszor megtörténik, hogy rájövök valamire, és később olvasás közben tapasztalom, hogy háromszáz évvel ezelőtt már

valaki ugyanezt kitalálta. Az élményből egyrészt már ez nem vesz el, másrészt pedig nem is kell feltétlenül mindig arra törekedni, hogy újat mondjunk. Persze nagyon jó, ha tudunk, de az tulajdonképpen egy véletlen. Hogy a kutató elérje a célját, abban nagyon nagy szerepe van a véletlennek. A legnagyobb jelentőség persze a munkáé, hasonlóan ahhoz, ahogy Edison mondta, egy felfedezésben 99% a munka, 1% a zsenialitás. Esetemben zsenialitásról nincs szó, de 99% munkáról és 1% véletlenről viszont annál inkább.

Előfordult-e már olyan, hogy ez a heuréka-élmény annyira erős volt, hogy – maradva az éves időintervallumnál – ez már az évnek az elején megérkezett és így erről a témáról már esetleg egy konferencián beszéltél is abban az évben, esetleg a következőben? Tehát viszonylag frissen jött az eredmény, és a kutatási fázistól elkezdve minden ideális módon folyt le?

A kutatási folyamat úgy néz ki, hogy megvan az ötlet, amivel foglalkozom, megvan a saját elképzelésem, megvan a bibliográfia-jegyzékem, kiutaztam, kifénymásoltam, elolvastam, amit kellett. Ezek után jön a következő lépés, hogy hogyan írja meg az ember a tanulmányt. Szerencsés dolog, hogy vannak ritmikusan visszatérő konferenciák az életben. Az egyik tavasszal van, általában kora tavasszal, a másik pedig kora ősszel. Az is szerencse, hogy a kora tavaszi fiatal kezdő tudósoknak szóló konferencia, tehát olyanoknak, mint én. Ott már meg merek jelenni egy nyers témával. Oda már úgy megyek, hogy 50-60 %-os készütségben vagyok. Talán van már egy ötlet, de ez még nyers, kidolgozatlan. A velem egyidős tudósoktól rengeteg impulzust és kritikát kapok, amelyeket alaposan át tudunk beszélni. Így a másik konferenciára, a SIHDA-ra, amely a római jogászok legfontosabb találkozója, már egy kiértelt anyagot tudok vinni. Általában húsz percet beszélhet az ember egy ilyen fórumon, az maximum öt gépelt oldal. Szeptemberben már készen kell lennem egy olyan anyaggal, amelyet fel lehet vállalni egy nemzetközi szakmai közönség előtt is. Ezen a konferencián a világ minden részéből vezető római jogászok vesznek részt és őket természetesen nem lehet banalitásokkal lekenyerezni. Ha csak ilyet tudnék tálalni nekik, akkor inkább nem tartok előadást abban az évben. De szeptemberre azért már össze szokott állni egy olyan anyag, amellyel föl tudok lépni. Az év hátralévő része arról szól, hogy ebből az öt oldalból megírok egy tizenöt-húsz oldalát, hiszen az előadásnak az anyaga egy írott folyószöveg, tulajdonképpen beszélt szöveg. Ebből kell megformálni egy írott megjelenésre alkalmas szöveget, amely irgalmatlan nagy munka, gondolok itt a lábjegyzet-apparátusra, a szakirodalmi hivatkozásokra, miegymás. Optimális esetben így néz ki egy év. Sajnos sokszor van torlódás, mert egy komoly szakmai folyóiratban fél évig is elhúzódhat egy cikk megjelenése. Hiába vagyok kész már decemberben az anyagommal, és adom le valahova, előfordul, hogy csak márciusban válaszolnak vissza, akkor érkeznek meg a peer review-k, ami alapján nem ritkán az egész cikket át kell dolgozni. Hiába, hogy már nem vagyok a témában annyira benne, már más témán dolgozom, mégis vissza kell lépnem az előző évbe, mert javításokat, átdolgozásokat kérnek. Így sajnos vannak időbeli átfedések, de az évnek mégis van egy fő menete és egy viszonylag szilárd váza.

Mi az a tudományos téma, amely jelenleg a legközelebb áll hozzád? Említetted, hogy szabad akarattal kapcsolatban választasz témákat. Nyilván olyasfajta tárgykört

választ magának az ember, amellyel szívesen dolgozik, illetve amelynek kutatásával napokat, heteket eltöltene egy könyvtárban, ha lenne rá ennyi ideje.

Kétféleképpen válaszolnék erre a kérdésre. Ami személyesen – beleértve az egész létezésemet – a leginkább izgat, az a hitünknek és létezésünknek a kérdése. Tulajdonképpen az a kérdés, hogy hogyan lehet értelmesen, szakszerűen, tudományosan artikulálva beszélni a jogbölcselet területén is hívő emberként. Ez a legfontosabb, egész személyemet megmozgató probléma. Fő életcélomnak tartom, hogy egy keresztény hit alapú diskurzust a maga teljesen egyenértékű jogán segítsek beemelni a jogtudományi diskurzusbába. A másik konkrét válasz pedig az, hogy leginkább a determináció, szabad akarat és a jogtudomány kapcsolata foglalkoztat. Ennek a problémának számos leágazása van. Összefüggésben áll mindez a jog közgazdaságtani elemzésével is, amely bizonyos értelemben szintén az ok-okozatiság problematikáját vizsgálja. A korszerű közgazdasági modellek alapját az egyéni preferencia képezi. Minden közgazdasági illetve jogi cselekvés megítélése végső soron erre épül. A piacon megnyilvánuló egyéni preferenciák képezik a végső legitimációs pontot a legtöbb közgazdaságtani elméletben. Mit választ az egyén? A preferencia is valahogy kialakul azonban, és itt jelenik meg a kérdés, hogy hogyan alakul ki? Determinálják a külső behatások, a neveltetés, az objektív környezet, vagy pedig van a preferencia-kialakításnak egy olyan magja, amely az egyén önálló szabad akaratában forrászik? Ezek a témák összeérnek valahogy és ez az, ami leginkább izgat.

Kezdeném a második témakörrel. A közgazdaságtudomány, mint szigorú értelemben vett tudomány a modern korban jelent meg. Miképpen tudod ezt a területet összehasonlítani a római joggal? Látsz olyan pontokat, amelyeken keresztül az antik római jog és a legmodernebb közgazdaságtani elméletek például a viselkedési közgazdaságtani modell összekapcsolhatóak?

Közgazdaságtörténeti szempontból nem értek ehhez, de az teljesen világos, hogy a római jog klasszikus korszakában, tehát a Krisztus születését követő 1-3. században egy piacgazdaságot kiszolgáló jog volt. Ahogy ezt lekicsinylően is mondták róla később: „kalmár-szellemű jog”. Ami ott történt, az teljesen azt a célt szolgálta, hogy egy létező piacot szabályozzon. A római jog ezen tulajdonsága tette lehetővé, hogy a 11-12. században Észak-Itáliában a római megoldásokat újra felkarolják, és ez a „kalmár-szellem” volt az, amely miatt tulajdonképpen a római jog a kontinensen elterjedt. Az észak-itáliai városállamok a 11. században kerültek újra arra a gazdasági-kereskedelmi fejlettségi fokra, amit a rómaiak a principátus korszakában egyszer már megvalósítottak. Azért volt az olaszok számára annyira alkalmas a római jog, mert nem kellett egy új kódexet létrehozniuk a semmiből, hanem rájöttek, hogy a római szabályok alkalmazhatóak az ő kortárs viszonyaikra is. Végeredményben ez egy történelmi szerencse, hogy pont ott és pont akkor találtak rá Iustinianus császár Digestájára. Abban a történelmi korszakban arra a kódexre éppen szükség volt, mert újra felvirágzott a távolsági kereskedelem, a piaci alapú üzleti viszonyok megerősödtek. Ha azt látjuk, hogy van egy eladó és egy vevő, akik preferenciáik alapján kötnek vagy nem kötnek üzletet, akkor innentől kezdve a probléma univerzális és a római jogból hozott példának legalább olyan relevanciája lehet, mint egy tegnapi tőzsdei ügyletnek.

Maradva az univerzális jellegnél: miként lehet rávetíteni ezeket a 20. századi tudományos irányzatokat egy római jogi fragmentumra? Mi ennek a módszere?

A római jog és a közgazdaságtani gondolkodás kapcsán az összekapcsolást elősegíti, hogy a római jog egy kazuisztikus, esetről-esetre építkező jog volt. Ez teszi lehetővé azt, hogy egy nagyon újfajta közgazdasági gondolkodásmóddal közelítsünk hozzá, ez pedig a viselkedési közgazdaságtan módszertana. Ez az irányzat nagyon fiatal, az 1970-es években kezdődött el, és persze nem lehet egyértelműen, vagy legalábbis egyszerűen a római jogi forrásokra alkalmazni. Azért nem, mert a viselkedési közgazdaságtani modellek mögött statisztikai méretű adatbázisnak kellene állnia és ilyen a római jogban korlátozott mértékben áll csak a rendelkezésünkre. A forrásokat tekintve a Digesta már egy szelektált esetgyűjtemény, és még akkor is, ha az egy korszakhoz tartozó vagy az egy szerzőtől származó részleteket ki is gyűjtjük belőle, amelyek alkothatnak már ugyan egy statisztikai szempontból releváns tömeget, de sohasem tudjuk azt a kontextust, amiből a forrásokat kiszakították. Nem tudjuk az egészhez való viszonyukat és arányukat, ezért minden olyan konklúzió, amelyet a viselkedési közgazdaságtani gondolkodásmód alapján hozunk ki a római jogi forrásokból, korlátozott lesz és csak feltételezésnek, hipotézisnek minősíthető. A klasszikus közgazdaságtan nagy mechanizmusai, mivel a problémák univerzálisak, már a római jogban is megtalálhatóak és sikerrel alkalmazhatóak. Én egyébként azért a római joggal dolgozom, mert azt ismerem valamelyest. Az is egy előnye, hogy a világon mindenhol ismerik. Ha a magyar joggal foglalkoznék, a másik jogrendszerrel, amely valamilyen szinten szintén ismerős számomra, az nem igazán lenne érdekes senkinek Magyarországon kívül. Ha egy római jogi példát használok, az egyfajta közös érintkezési pontot képez. Azt lehet, hogy egy francia is elolvassa, vagy egy dél-afrikai vagy éppen kínai, ellenben ha arra koncentrálok, hogy a magyar jog mit gondol egy bizonyos kérdéstről, az nagy valószínűséggel érdektelen lesz a számukra. Ebből a szempontból szerencsésebb a római jog. Igazából a római jog ezekben a típusú kutatásokban csak egy esetleges téma, amit az érvelésemhez felhasználhatok.

Most már jobban látom az összefüggést az univerzális jelleg és a római jog viszonyában. Áttérnék arra a témakörre, amit említettél, a fő életcélra, a keresztény hit és a tudomány összefonódására. A tudományos dialógusban valóban nem egy elterjedt dolog hivatkozni a keresztény hitre. Magam sem olvasok sűrűn arról, hogy a tudósok esetleg próbálnák a keresztény hitüket a tudományos gondolkodás részévé tenni, vagy hogy ez legyen a szellemi tevékenységük fundamentuma. Nyilván egy keresztény embernél nagyon fontos, hogy a „mozdulatlan mozgató” valahol alapja legyen az egész diskurzusnak. Mégis azt gondolom, hogy van számos keresztény értékrendet valló tudós, aki kutat, de nem mindenki szeretné a saját tudományágának alapjává tenni a keresztény hitet. Te a Bencés Diákszövetség főtítkára, a diákszövetség 2013-ban megjelent Almanachjának társszerkesztője is vagy. Mi ennek a meggyőződésnek az eredője?

Először kicsit általánosságban beszélnék a tudomány és hit kapcsolatáról. Szerintem azt feltételezni tudományosan, hogy nincs Isten, pont ugyanolyan abszurd állítás, mint azt feltételezni, hogy van. Tudományos-kritikai megközelítéssel úgy kell közelítenünk ehhez

a problémához, hogy ez a két állítás egymással egyenértékű: Isten van, Isten nincs. Ellenzem az ájtatos kereszténykedést a tudományban, hogy amikor nem tudunk valamit megmagyarázni, akkor elkenjük, vagy Isten közvetlen szerepét érzékeltetjük benne. Véleményem szerint a tudomány fejlődése pontosan abba az irányba halad, hogy egyre inkább pontosabban tár fel egy óriási hiányt azon a mezőn, amit körbe tud járni. Egyre pontosabban közelítünk meg egy óriási fekete lyukat. Mintha egy kör érintőit egyre szorosabban húznád meg, hogy azok már szinte maguktól kiadják a kör formáját. A természettudomány, a társadalomtudományok is fejlődnek. De ezzel csak az válik egyre nyilvánvalóbbá véleményem szerint, hogy egy óriási hiány van az egész konstrukció mögött. Metaforikus értelemben a természettudomány funkciója az, hogy rádöbentsen bennünket arra, hogy mezítelenek vagyunk. A természettudomány bizonyította be az évszázadok során, hogy mindannyian mezítelenek vagyunk. A társadalomtudomány feladata pedig az, hogy arra reflektáljon, hogy miképp dolgozzuk fel ezt a hirtelen támadt mezítelenségünket. Mezítelenségünk tudata értelmi képességünknek köszönhető. Az értelmünk segít hozzá ahhoz bennünket, hogy a mezítelenségünkre rájövünk. A bibliai bűnbeesés története is pontosan erről szól. Eszünk a jó és rossz tudás fájából, az értelmet megkapja az ember. Mi az első, amit észrevesz? Az, hogy mezítelen. Addig is mezítelen volt, csak nem vette észre. A természettudomány ezt teljesen egyértelműen bebizonyította nekünk. A társadalomtudományok pedig ezt a mezítelenséget értelmezik, azt a szégyenérzetet, illetve az arra való reakciót, amely a mezítelenség kapcsán feltámadt bennünk. A mezítelenség szégyenletes érzésének köszönhető, hogy a társadalomtudományok posztmodern tendenciái rendkívül dekadensek és általában szomorú végkicsengésűek. Ha elolvasol egy kortárs irodalmi művet, vagy megtekintesz egy képzőművészeti alkotást, ezek fő témája többnyire nem az öröm, a kiteljesedés, a boldogság, hanem a határhelyzetek, a szorongás, a félelem, a mezítelenség. Erről van szó. Azt gondolom, hogy mindezzel közelebb kerültünk Istenhez, és ebben a modern természettudományoknak és társadalomtudományoknak óriási jelentősége és szerepe van. Ezek eredményei nélkül soha nem jöttünk volna rá, hogy milyen mezítelenek vagyunk Isten előtt. Tulajdonképpen a természettudományok éppen nemhogy rombolják az Istenbe vetett hit alapjait, hanem közelebb visznek az Istenhez.

Reflektálnék arra a felvetésedre, hogy egy fekete lyuk rajzolódik ki azzal, hogy minél inkább rájövünk, hogy mennyire hiányzik Isten gondolata a tudományos diskurzusból. De mi van akkor, ha „a fekete lyukak találkoznak”? Kifejtem: számos tudósnak Isten maga egy fekete lyuk, azaz értelmezhetetlen. Milyen megközelítésmóddal oldod fel ennek a két fekete lyuknak a találkozásából fakadó feszültséget?

Nyilván van ilyen feszültség, és ezért nem általában a hitről beszélnek, hanem a keresztény hitről, mert azt gondolom, hogy a keresztény hit tartalmazza az igazságot ebben a vonatkozásban is. Ha belegondolsz, Jézus Krisztus soha nem mondta, hogy mi megérthetjük az Atyát, sőt éppen az ellenkezőjét állította. Azt nyilatkozta, hogy nem vagyunk képesek megérteni, nem vagyunk képesek felfogni. Az üzenetét sem értjük. Ennek a világnak a földi gondolkodásával értelmezhetetlen és megközelíthetetlen. Egyetlen összekötő kapcsunk van, mégpedig az ő személye, Jézusnak a személye. De az, hogy őbenne hiszel, már egy hitbeli kérdés. Az okozatiság vizsgálata, amellyel a

természettudományok közvetlenül, a társadalomtudományok pedig közvetve foglalkoznak, pontosan azért visz közelebb Istenhez, mert minél többet tudunk erről a földi szféráról, annál pontosabban látjuk a határait is. Azt nem is szabad várnunk, hogy Isten majd beleplántálja valakinek a fejébe az abszolút igazságot, aki majd leírja azt egy tudományos dolgozatban. Erről szó sincsen. Ha belegondolsz, minden, ami ebben a világban megjelenik, rögtön kétértékű, kétpólusú lesz. Nem úgy képzelem el a hit és tudomány egységét, mint a középkorban volt, ahol Istent valahogy ennek az egész rendszernek a részeként vagy ahogy te is mondtad, mozdulatlan mozgatóként képzeltek el, akire a tudományos problémák megoldása egy az egyben visszavezethető. Nem, szó sincs erről. Azt kell világosan látnunk, hogy a tudományos problémák közvetlenül Istenre történő visszavezetésének hiánya nem zárja ki Isten létezésének lehetőségét.

Ezt kifejténéd bővebben?

Valami olyasmit szeretnék kifejezni, hogy amint egy állítás megfogalmazódik és behelyeződik a tudományos diskurzusba, onnantól kezdve már ennek a természeti világnak, ami itt minket körbevesz, a részévé válik. Amihez lehet viszonyulni: lehet elfogadni, elutasítani, szeretni, utálni. Valaki elhiszi, valaki nem. Valaki látta, valaki nem. Valaki hallotta, valaki nem. Onnantól kezdve már ennek a földi életnek az eshetőségei közé van behelyezve, és innen, a földi élet esetlegességeiből vagy más megközelítésben meghatározottságaiból nem tudunk fölugrani arra a magasabb szintre, ahol ezek az eshetőlegességek megszűnnek. Kicsit másképpen: nagy állítása a modern természettudományos világképünknek, hogy minden, ami történik, okkal történik, van valami oka. Ha ez így van, akkor valahol végeredményben az egész nagy rendszer determinált, hiszen mindennek van oka, és az oknak is megvan a maga oka. Így létrejön egy okozati lánc, és ezek egymással összefonódva egy hihetetlen bonyolult okozati rendszert alkotnak. De ez a rendszer – legalábbis potenciálisan illetve egy bizonyos pontosságig – értelmezhető marad. Olyan értelemben legalábbis, hogy értelmezhető lenne, ha potenciálisan lenne kapacitásunk értelmezni. Potenciálisan ugyan értelmezhető, de az emberi elme számára nem átlátható a világegyetemnek ez az ok-okozatisága, bonyolultsága. A világ tudományos megismerése ésszel, értelemmel történik. Az értelemnek meghatározó tulajdonsága pedig, hogy a számunkra jelenleg hozzáférhető szintjén bináris alapon működik. Az értelem igaz-hamis, 1-0-s bináris alapon funkcionál. Ezt a klasszikus logika a „tertium non datur”-elvével fejezte ki. Az emberi értelem és gondolkodás bináris alapú és innentől kezdve már kényszerűen redukál, innentől kezdve minden egyes állítása kétértékű lesz. Vannak olyan posztmodern logikák, amelyek ezt áthidalni próbálják, de azok is a bináris kódokhoz viszonyulva építik fel a maguk rendszerét valahogyan. Másrészt, ahogy eltávolodnak ettől a bináris kódtól, úgy csökken állításaik igazságtartalmának határozottsága is. Éppen a legújabb természettudományos eredmények következtében ez a merev kételemű megközelítés felpuhulni látszik. Ezzel a bináris leegyszerűsítéssel mindössze azt szeretném kifejezni, hogy az a világ, amit a tudomány felépített magának, alapvetően egy bináris kódú világ. Csupán kételemű redukálása a valóságnak. Ha a tudomány beszél a világról, akkor nem magáról a világról beszél, hanem annak csupán egy leegyszerűsített, kételemű másáról. Olyan ez, mint amikor valakiről fénykép alapján beszélünk úgy, hogy soha nem láttuk. A tudomány alapvetően egy kétdimenziós kognitív tér és ezért per definitionem alkalmatlan az Isten

létének a bizonyítására vagy megcáfolására. De vegyük észre: mind a kettőre ugyanolyan mértékben alkalmatlan. Egyaránt alkalmatlan Isten létének megcáfolására és a bizonyítására is, mert Isten létéről alapvetően csak bináris kódban tud gondolkodni (azaz, hogy létezik-e vagy sem): ezt soha nem tudja meghaladni, holott éppen az a bizonyítandó tudományos hipotézisünk, hogy ő efölött a kételemű rendszer fölött áll.

Ezek alapján újra a hitnél találjuk magunkat. A hittel lehet áthidalni ezt a problémát. Csak a hit révén ennél a logikus lépésnél eltávolodunk a tudományos közegetől, mivel a hitre vonatkoztatunk valamit. Ez azonban nem szolgálhat tudományos bizonyítékkal. Úgy érzem, hogy csak elfogadásról és nem belátásról beszélhetünk ezen a téren, és ebben a formában már inkább érzelmi dologról van szó.

Igazad van, nem mentem végig teljesen az úton, de most megpróbálom tisztábban kifejezni, mire gondolok. Azért nagyon fontos, hogy keresztény hitről beszélünk, mert teljesen nyilvánvaló az, hogy Jézus felhívta a figyelmet a bináris gondolkodásra, és megadta azt is, hogy mit kell tennünk. Egy olyan utat mutatott, méghozzá a teológia nyelvén az irgalom útját, amely kivezethet bennünket ebből a bináris gondolkodásból. Mert igazából mi a legfőbb törvény, azon kívül, hogy szeresd Istent? A második legfőbb törvény az, hogy szeresd felebarátodat, mint önmagadat. Nagyon sok esetben tudsz aktívan tenni valamit egy másik emberért. De amit legalábbis potenciálisan mindig tudsz tenni egy adott helyzetben, akár magadért, akár másokért, az a lemondás. Van egy torta az asztalon. Rögtön van egy bináris viszonyulásunk hozzá: szeretem, nem szeretem, meg akarom enni, nem akarom megenni. Előtörnek az ösztönök, vágyak. Lehetőségem volna megenni, az enyém, vagy nincs rá pénzem, nem tudom megvenni. Másrésztől felmerül, kinek mekkora szelet jár belőle? Kéé lesz a torta, azé, aki elkészítette vagy azé, aki az alapanyagokat adta hozzá? És így tovább. És ha ketten vitatkoznak a tortáról, akkor milyen alapon kinek juttassuk azt? Rögtön jönnek a kételemű kérdések minden vonatkozásban, méghozzá hihetetlen bonyolultságban. És mit mond erre Jézus? Le kell mondani róla. Tehát a lemondás, az alázat kivezet ebből a bináris logikából. Ha megütik a bal orcádat, tartsd oda a jobb orcádat is. Ha megütik a bal orcádat, mi a bináris válasz? Visszaütsz vagy nem ütsz vissza. Ez a bináris válasz. Ha megüt valaki és odatartod a másik orcádat is, kiléptél a bináris börtönből. A tudományban is meg lehet tenni ezt.

Konkrétan hogyan?

Ez egy nehéz feladat. Éppen ennek a kutatása az, ami mostanában foglalkoztat. Elsősorban a jogtudomány szempontjából vizsgálom a kérdést, és érintettem ezt a kérdéskört már az Irgalom törvénye, a Törvény irgalma című előadásomban is.

Hogy könnyebben érthető legyen, megpróbálok erre a bináris rendszerből való kilépésre egy konkrét jogi példát hozni. Itt van például a felelősség tanán belül a két nagy paradigma, az objektív és a szubjektív felelősség kérdése. Az objektív felelősség tulajdonképpen egyfajta eredménycentrikus megközelítést jelent. Megnézzük, hogy bekövetkezett-e a kár, és ha igen, akkor megállapítjuk a felelősséget. A szubjektív felelősség pedig elsősorban vétkességi alapú, amelynél azt vizsgáljuk, hogy a

bekövetkezett kár milyen viszonyba hozható a kár okozójával. Igazából ez a felosztás egy tipikus bináris alapú dualizmus, amelyből nem lehet kilépni, hiszen a szubjektív felelősséget is csak objektív tények alapján lehet megállapítani. Soha nem lehet teljesen azonossá válni a károkozóval, így annak tudati, belső szubjektív hozzáállását a cselekményhez csak külső, objektív jegyek alapján lehet megítélni. Végeredményben ez egy ördögi kört alkot. Ha pedig kizárólag objektív alapon gondolkozunk, nincs értelme felelősségről beszélni, mert akkor csak maga a történet számít. Ebben az esetben az is csak egy történet, hogy a felelősségre vonás megtörténik, aminek szintén objektív meghatározói vannak, többek között például az, hogy objektíven bekövetkezett valami. Hogyan lehet kitörni mindebből? Az alázatos hátralépésnek a jogban sokszor eszköze a méltányosság, amely nagyon sokfajta alakot ölthet. Jelentkezhet a bűnösség megállapításának elhagyásában is, vagy a bűnösség megállapítása után a büntetés kiszabásának vagy végrehajtásának elmaradásában is megnyilvánulhat. Néhány évvel ezelőtt volt egy nagy figyelemmel kísért eset Magyarországon, amely egy 14 éves magyar kislányról szólt, akit az édesapja folyamatosan bántalmazott, vert, megalázott. Ez a 14 éves kislány, Simek Kitti egyik este fogta magát és pisztollyal közvetlen közelségből fejbe lötte az apját. Felelősségre vonható-e ez a kislány? Szabad akaratából cselekedett-e így vagy pedig az őt ért bántalmazások determinatív ereje következtében? Objektíve nézve elkövetett egy emberölést. Szubjektív körülményei figyelembevételével tette már teljesen más értelmet kap. Végül megállapították a lány bűnösségét, a köztársasági elnök, Mádl Ferenc, azonban kegyelemben részesítette. Azaz a büntetést már nem hajtották végre rajta. A bináris kódból (bűnös-nem bűnös) nem tudott végérvényesen kilépni a jog. Nem tudott kilépni, mert a jog e világ egy jelensége, így mindig itt kell, hogy maradjon. A méltányosság azonban például egy olyan eszköz, amely a bináris kód élességét tompítani képes. Elítélték ezt a lányt, de nem büntették meg. Ez talán egy szemléletes példa arra, amit keresek, a keresztény magatartásra alapozott megközelítés egy jele, a jogtudomány bináris kódjairól történő alázatos lemondás módszere.

Kicsit eltávolodnék ettől a problematikától, de összefüggésben maradnék az előzővel. Minek tudható be az objektív felelősség elterjedése manapság?

Ez annak a hozadéka, hogy egyes természettudományos körökben egyre hangosabb az az állítás, hogy nincsen szabad akarat, hogy minden determinált. Nyilván ez a mindennapi tapasztalatunknak is inkább megfelel. Erre a természettudományok részéről érkező kihívásra, hogy nincsen szabad akarat, a jognak is előbb-utóbb reagálnia kellett. Az objektív alapú felelősség igazából nem is felelősség, hanem egyfajta kárelosztás. A jog úgy válaszolt erre az iszonyatos erejű kihívásra, hogy egyre inkább teret ad az objektív alapú felelősségnek, azaz tulajdonképpen elosztja a kárt valamilyen módon az érintett felek között. Az objektív felelősség terjedése szerintem ennek a természettudományos kihívásnak a hozadéka, de nem vagyok benne biztos, hogy ez mindig így marad. Ahogy a természettudományok fejlődnek, ezek a nagyon élesen objektívnek tűnő dolgok valahogy előbb-utóbb mindig felpuhulnak és majd erre az elbizonytalanodásra is válaszolnia kell a jognak. Itt arra gondolok például, hogy nincsen olyan természettudományos eredmény, amely független lenne a kutatótól. Ha ez így van, akkor egy szubjektív elem „visszasettenkedése” már folyamatban van, és ezért a jog sem fog leragadni véglegesen az objektív felelősség primátusánál. Nagyon lassan, akár száz éves késéssel, de a jogba be

fog épülni a relativitáselmélet, vagy a Heisenberg-féle határozatlansági reláció is. Az objektív alapú megközelítések fel fognak puhulni a jogban is és ugyan nem fogunk visszatérni teljesen a szubjektív alapú felfogáshoz, de ismét közelíteni fogunk felé. Ugyanakkor nem gondolom, hogy az objektív felelősség jelenlegi térhódítása anakronizmus, hiszen ma nagyjából ez felel meg annak a korszaknak, amiben élünk.

Úgy gondolom, hogy nem állsz egyedül a világban azzal a gondolattal, hogy a hit és a tudomány összefonódása által valami egyedülálló születhet. Gondolkodtál már arról, hogy ennek az iránynak intézményi kereteket adj, hogy több emberhez is eljuttathatók legyenek ezek a gondolatok?

Mindenképpen szeretnék előbb-utóbb intézményi kereteket adni ezeknek az erőfeszítéseknek. Egyelőre ott tartok, hogy több emberrel beszéltem már erről a kezdeményezésről, itthon és külföldön is egyaránt. Nagyjából ősszel a közös munkának valamilyen intézményi kerete is lesz, feltehetően alapítványi formában. Viszonylag komoly eseménnyel fogunk indítani, mert elfogadta a meghívásomat a Harvard egyik professzora, Oren Bar-Gill. Az első beszélgetést vele tervezzük. Nem tudom, hogy ő hívó-e, de ez nem is érdekes, mert pont a párbeszéd a lényeg. Az, hogy olyan embereket tudjunk megszólítani, akik a tudományban a legmagasabb színvonalat képviselik. Így tudjuk csak felmérni, hogy az, amit mi képviselünk, vajon számára is érdekes, és a tudomány nemzetközi piacán versenyképes-e.

Van-e ennek az iniciatívának tere a Bencés Diákszövetségben belül, amivel te is előre tudnál haladni a terveid megvalósításában? A Bencés Diákszövetség 2015-ben megjelenő Almanachjának egyik társszerkesztőjeként milyen lehetőségeket látsz ezen a téren?

Az almanach esetében jelentős előrelépésként értékelem, hogy tematikus számokat készítünk. Egy ilyen komoly, igényes munka azonban nem egyéni teljesítményen alapul, idén például hárman fogjuk szerkeszteni az évkönyvet. Az érdekel bennünket egyrészt, hogy a maguk korában a bencés tudósok hogyan küzdöttek meg emberileg azzal, hogy tudósok is voltak, és hogy tudományuk látszólag lerombolja a hitüket. Ez talán egy szokványos kérdésfeltevés, de erre is ki kell majd térnünk. Ami pedig az igazán lényeges probléma, hogy a tudományos munkájukban van-e „hit alapú” érvelés, és ha igen, akkor ez a maga korában elfogadott volt-e, a tudományos diskurzus része lehetett-e vagy nem. Erre kell igazán figyelni a szerkesztésnél, mert ez a fontos momentum.

2014-ben a Sólyom László által adományozott ösztöndíjban részesültél. Miről szól ez az ösztöndíjprogram? Kérlek, mondj erről pár szót általánosságban.

Az első és legfontosabb dolog – hogy egy kicsivel nagyobb távlatban is bemutassam ezt a programot és abba a kontextusba is behelyezzem, amiről eddig beszéltünk –, hogy Sólyom László legnagyobb érdemének nem csupán a láthatatlan alkotmányt és a kezdeti magyar alkotmánybíráskodás megteremtését tartom, hanem azt az attitűdjét, amellyel a fenntartható fejlődés és az élhető jövő, valamint a következő generációk problémáját állandóan aktualizálja. Szerintem az egykori Elnök úrnak jelenleg ez a legfontosabb

üzenete. Tulajdonképpen ez az ösztöndíja is a jövő generációk támogatásáról szól. Ez úgy kapcsolódik össze mindazzal, amiről beszéltünk, hogy számomra roppant érdekes kérdés az, hogy hogyan fog változni az ember és joga a véges erőforrások szorításában. Nem akarok kitérni a kérdés konkrét megválaszolása elől, de fontosnak láttam elmondani, hogy nekem e mögöttes koncepció miatt nagyon szimpatikus ez az ösztöndíj, és nagy megtiszteltetésnek érzem, hogy elnyerhettem. Súlyom László professzor úr a törvény alapján rendelkezésére álló pénzt tehetséges fiatalokra szánja. Ez egy fantasztikus dolog. Az, hogy megkaphattam ezt az ösztöndíjat, onnan eredt, hogy a doktori értekezésem könyv formájában is megjelent, amiből egy példányt neki is átadtam, hiszen amikor elkezdtem a kutatást, még ő volt a doktori iskola vezetője és így kezdeti lépéseimet is figyelemmel kísérhette. Mint később kiderült, tetszett neki, amit írtam, így egyszer csak kaptam egy telefonhívást az irodájából, hogy másnap menjek be hozzá és akkor ajánlotta fel ezt a lehetőséget.

Ez „A jó erkölcsökről” című kötet?

Igen, az ösztöndíj pedig egy kivételes lehetőség, hiszen egy viszonylag komoly pénzösszege van szó, amely egy éven keresztül lehetővé teszi, hogy az ember függetlenítse magát a munkahelyétől és csak a kutatásnak szentelhesse magát. Így én is erre a célra fogom használni. Több helyre megyek külföldre, kapcsolatépítés és különböző munkamódszerek megismerése céljából. Legalább három-négy helyre szeretnék hosszabb-rövidebb időre kiutazni. A jogösszehasonlítás módszertanával fogok foglalkozni, és egy tankönyvet szeretnék írni az ösztöndíj jóvoltából. Még kialakulóban vannak a pontos helyszínek, de jelenleg úgy néz ki, hogy Madridba, Párizsba és az Egyesült Államokba mindenképp eljutok majd a jövő évben.

Csak röviden említetted, hogy a doktori értekezésedet kiadták könyv formájában „A jó erkölcsökről” címmel. A keresztény hitnek elég szigorú morális értékei vannak, a jog pedig ezekkel rendkívül bonyolult kapcsolatban áll, legalábbis ideális esetben. Hogyan látod a jog és erkölcs viszonyát a világban? Mondhatjuk-e azt, hogy az erkölcsi értékek megvalósulnak a jogban? Képesek-e egyáltalán jogi értékmérőkké válni ezek az erkölcsi tényezők?

Mondok egy példát, hogy ez az egész érdekes és érthető legyen. Franciaországban történt az eset, egy aggastyán korú, 86 éves üzletember elhunyt. Túlélte őt a felesége, akivel hatvan éve házasságban élt és egy leánya. Nagy megrökönyödésükre kiderült, hogy az öreg üzletember a teljes vagyonát a 26 éves titkárnőjére hagyta. Természetesen megtámadták a végrendeletet, a francia bíróság azonban elutasította kérelmüket. Mindehhez tudni kell, hogy korábban is sok hasonló eset történt, de korábban mindig semmisnek tekintették az ilyen típusú, a közvetlen hozzátartozókat gyakorlatilag kismizmiző végrendeleteket jó erkölcsbe ütközés jogcímén. Ez az eset azonban egy precedens értékű paradigmaváltást jelentett. A francia bíróság először ekkor vélte fontosabbnak a végrendeletkezéshez való szabadságot illetve a végrendelet akaratának a tiszteletben tartását, a családi, morális, vérségi kötelékeknél, és az ebből származó kötelezettségeknél. A döntés tulajdonképpen hagyta kismizmizni a feleséget és a lányt a fiatal titkárnő javára, annak ellenére, hogy bizonyított volt, hogy a titkárnő

tulajdonképpen pusztán a pénzéért ragaszkodott az idős üzletemberhez és szexuális ellenszolgáltatásokért cserébe tudta ezt az előnyös helyzetet megteremteni a maga számára, valamint elérni azt, hogy az öreg az ő javára végrendelkezzék. Ez az eset a következő kérdéseket veti fel immáron absztrakt szinten a jog és az erkölcs viszonyában. Először is azt, hogy a jog egyre inkább megtisztul vagy semlegesebben fogalmazva, leválik a morális előítéletekről és általában az erkölcsi értékítéletekről. Egyre inkább közömbössé válik a jog számára az emberi cselekedetek mozgatórugóinak vizsgálata. Ez már önmagában nagy jelentőségű változás. A konkrét esetben a jog semlegességet mutat az ember szexuális vágyai iránt, nem kárhoztatja az öreg üzletembert amiatt, hogy kiszolgáltatottá vált kései szexuális vágyainak. A döntés üzenete: Carpe diem! Akár házasságtörés árán is, ami azért különösen érdekes a francia jogban, mert a Code civil házassági jogról szóló részében kifejezett előírás, hogy a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak. Ennek ellenére hozta meg a francia bíróság az ítéletét. Csináld nyugodtan, és habár ösztöneid rabja lettél és olyan döntést hoztál, amellyel kisémmizted a saját lányodat és a feleségedet, azt is helybenhagyjuk. Mi áll azonban a másik oldalon? Igazából a jogi regulációnak a két legfontosabb területe a sex and money, vagy fennköltebben a luxuria et libido, a pénz és a szexuális vágy: történelmileg ez a két legfontosabb regulációs területe a jognak. Ebből a szex manapság úgy tűnik, kiesik. A szex szabályozását egyre inkább elengedi a jog. Egyedül a pénz marad, a pénzvágy, a pénzsóvárság. Ha visszagondolunk erre az esetre, mit is látunk ebben az összefüggésben? Az ösztönök, a vágyak szintjén az öreg szexuális ösztöne és a fiatal 26 éves titkárnő pénz utáni sóvárgása áll szemben egymással. Egyrésztől ez mind a kettejük számára előnyös tranzakcióban csúcsosodik ki: a nő szexuális kielégülést ad, az öreg vagyont. A jogvitában pedig miben áll a kontroverzió? Itt már csak a pénz utáni vágyakozásokat, a pénzsóvárságot találjuk: a 26 éves titkárnő a pénz utáni sóvársága áll szemben a feleség és a leány pénz utáni igényével. A jog tehát elhagyja az egyik legfontosabb regulációs területét, a szexuális erkölcs szabályozását és egyre inkább csak a pénz okozta emberi vágyakozásoknak, ösztönöknek és konfliktusoknak a szabályozására korlátozza magát. Ez azért nagyon érdekes, mert a pénz az élet minden területen egyre inkább általános értékmérő szerepét játssza. Pénzben minden fajta áru értéke kifejezhető. Az áru pedig ma már szinte bármi lehet: egy emberi testrészt, vagy épp az ember szexuális tevékenysége. Manapság szinte mindennek megvan a pénzben kifejezhető értéke, azaz a pénz ma már nem csupán az általános értékmérő szerepét tölti be, hanem sajnálatos módon univerzális értékmérővé válik.

Erkölcsei szempontból elég visszás dolognak tűnik, amit most hallok tőled.

Valóban. Nem állítom, hogy ez jó, hanem csak megpróbálom leírni, amit látok. Azt gondolom e folyamatról, hogy ez törvényszerűen van így. Afölött siránkozni, hogy ez rossz, teljesen fölösleges. Úgy vélem azonban, hogy ez nem feltétlenül van Isten tervei ellen. Teilhard de Chardin elmélete volt, hogy a világ fejlődése végeredményben egy Krisztus felé tartó fejlődés. És ahogy láttuk már korábban, a mi bináris világunkban minél erősebbé válik valami, természetszerűleg és elkerülhetetlenül annál erősebbé válik az ellentéte is. Minél feketébb egy körgyűrű, a közepén elterülő fehér mező annál fényesebben világít. A pénzre alapozott világrend önmagába fog beleroskadni, mint egy olyan nagy ház, amelyet annyira magasra emeltek, hogy nem bírja el a saját súlyát.